

Szerző: Csorba Melinda-Erzsébet

Témavezető: dr. Gábor Csilla

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

**Egy megtérés elbeszélésének lehetőségei és formái Veresmarti Mihály 17.
századi konvertáns két művében**

Magyar irodalom I.: A középkor és a kora újkor irodalma

XXVII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

2024.

Bevezetés

A történelemben csak egy kicsit is jártas embert, aki valamelyest ismeri a 16–17. század nagyobb eseményeit, társadalmi-politikai-egyházi folyamatait, valószínűleg nem fogja meglepni a tény, hogy ebben az időszakban megszámlálhatatlanul sok felekezetváltás ment végbe. A jelenség gyakorisága viszont sok esetben nem csökkentette a megtérés hatását az egyéni életút szempontjából. Az új felekezetet választó személy döntését gyakran előzte meg hosszas fontolgatás, tájékozódás, bizonyosságkeresés, hiszen a választás tétje a kora újkori ember számára az evilági boldogulás mellett az örök életre szóló üdvösség megszerzése vagy esetleges elvesztése volt.

Dolgozatomban egy 17. században tevékenykedő katolizált szerző, Veresmarti Mihály áttérésével szeretnék behatóbban foglalkozni két szövegének vizsgálata által. A magyarországi katolikus megújulás egyik fontos alakjaként Veresmartinak több irodalmi műve maradt az utókorra, ezek közül a legismertebb a *Megtérése históriája*,¹ amely a témát részletesen tárgyalja, és amelyet legtöbbször a memoáírás és a konverziótörténet szempontjából tanulmányoztak.² A szándékom ebben a dolgozatban, hogy a fókusz a kevésbé jelentősnek tartott művei felé tereljem, és azokban figyeljem meg, milyen nyelvi-retorikai eszköztárral rekonstruálja megtérését, hogyan hangsúlyoz, domborít ki elemeket a két kötet két különböző kontextusában, hogyan viszonyul célközönsége felé, milyen képet igyekszik festeni önmagáról, és hogyan próbálja megvalósítani a felekezetváltás által megkövetelt önigazolást.

Ennek érdekében betekintést igyekszem nyújtani a kora újkori konverzióelbeszélések sajátos irodalmi jellegzetességeibe, hagyományaiba, indokolva fogalomhasználatomat, illetve rámutatva arra, milyen motivációk állhattak a nagyon tudatosan megszerkesztett szövegek mögött. Ezek után a szerzőről ejtek néhány szót, bemutatva élettörténetét, kiemelve azokat a tényezőket, amelyek fontosak lehetnek alakja jobb megértésében. Végül a szövegekre koncentrálni próbálom meg felfejteni, hogyan valósul meg konkrétan a megtérés folyamatának irodalmi formába való ültetése Veresmarti esetében. Izgalmasnak tartom, hogy sokszor nem magában a törzsszövegben jelennek meg hangsúlyosan a konvertáns létet tematizáló részletek, hanem a paratextusok szintjén,

¹ Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája. S.a.r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992.

² Baricz Ágnes: Tanácskozás és környéke: Veresmarti Mihály fordításairól és vitáiról. In: Gábor Csilla (szerk.): *Devóciók, történelmek, indentítások*. Scientia, Kolozsvár, 2004, 137.

emiatt kiemelt figyelmet szeretnék fordítani az ajánlólevelekre és előszavakra, hiszen, ahogy Baricz Ágnes megállapítja, a szerző „gyakorlatilag minden munkájába belefoglalja saját katolizálásának exemplumát”.³

Konverzió és megtérés – a kora újkor kontextusában

Jelen dolgozatban erre az útkeresési, felekezetváltási folyamatra a *konverzió* és a *megtérés* fogalmát szándékozom alkalmazni. Fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a *konverzió* szónak milyen sok jelentésrétege volt használatos a 16–17. század fordulóján, ráadásul ezek között akkoriban még nem is szerepelt a felekezetváltás jelensége, csak a következő évszázadban kezdték annak a leírására is alkalmazni.⁴ A puritanizmus szóhasználatában legelsősorban a belső megtérésre, más kontextusokban akár a bűnbánat fogalmára alkalmazták a *conversio* terminust.⁵

A konverziótörténetek a kora újkori irodalom nagy terjedelmű korpuszát alkotják, a felekezetet váltó egyének sok esetben szükségesnek látták, különböző motivációkból kifolyólag, hogy tapasztalataikat írásba foglalják. Ezeknek a műveknek sajátos jellemzői vannak, hiszen mind a latinból származtatott fogalom, mind annak magyar megfelelője egy kinetikus folyamatot idéz fel az olvasóban, amely a belső átalakulást egy konkrét hely(zet)től vagy hely(zet) felé való mozgáshoz köti, ahogy erre Abigail Shinn rámutat.⁶ Vagyis a konvertált metaforikusan elfordul az addigi bűnös perspektívából (*sinful perspective*) az Isten által uralt kilátás felé (*a new vista inhabited by God*).⁷ Emellett más archetipikus metaforák is kapcsolódnak a folyamathoz, mint például a születés, újjászületés képe.⁸

Épp a megtérés fogalmának ez a kinetikus jellege az, ami gyanakvást kelthet a kívülállóban, hiszen a kora újkor kontextusában a sorozatos áttérések mellett az sem volt ritka,

³ Baricz Ágnes: Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai. In: Gábor Csilla (szerk.): *A történetmondás rétegei a kora újkorban*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005.

⁴ Baricz Ágnes: A konverzióelbeszélés mint élettörténet Veresmarti Mihály Megtérése históriájában. In: Balázs Mihály, Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban. A Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai. 2006. május 24--27., Kolozsvár*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2007. 223.

⁵ Uo.

⁶ Shinn, Abigail: *Conversion Narratives in Early Modern England. Tales of Turning*. Palgrave Macmillan, 2018. 2. „Conversion (...) is here explicitly connected to the motion of 'turning' – a kinetic process which combines metamorphosis with the action of moving towards or away from a particular position.”

⁷ Uo.

⁸ Uo.

hogy valaki társadalmi, politikai előnyök elnyeréséért⁹ választotta egyik vagy másik felekezetet, tehát némely megtérés mögött a kortársak akár képmutatást is sejthettek.¹⁰ Ennek a kételynek eloszlatására tud egy jól megírt konverziótörténet biztosíték lenni szerzője számára. A konvertáns a retorika megindító, meggyőző erejét használva képes úgy pozicionálni magát textuálisan, hogy abból a spirituális orientációja is kitűnjön, azáltal, hogy összefüggéseket tesz láthatóvá a konverzió mozgásai és hatásai között.¹¹ Shinn szerint az áttértek gyakran azért motiváltak konverziótörténetük megírására, hogy az írás maradandóságát felhasználva stabilizálják a vallási fordulatot, megakadályozva, hogy ezt kortársaik olyanként fogják fel, mint amit további mozgás is követhet.¹² Ez nem könnyű feladat, hiszen az irodalmi mozgásnak, metamorfózisnak összehasonlíthatónak kell lennie a konvertáns mozgásaival, vagyis olyan szerkesztési, retorikai fogásokat kell alkalmazniuk, amelyek alátámasztják, hogy valóban megtörtént a vallási fordulat, illetve amelyek megindítják az olvasókat is.¹³

Ezeket a tudatosan használt eljárásokat fontos látnunk, ha a konverzióelbeszélések irodalmi szempontú vizsgálatába szeretnénk kezdeni, hiszen a megtérés tapasztalatát nyilvánvalóan nem lehet az irodalmi termékeken keresztül teljes mértékben visszanyerni,¹⁴ mert alapvetően gondosan szerkesztett szövegeket olvasunk, amelyeknek az a szerepe, hogy folyamatosságot és hitelességet teremtsenek az elbeszélő-szerző identitásában.¹⁵ Ebből kifolyólag a megtérésselbeszélésekben egy bizonyos nézőpontból, életszakaszból utólagosan jelentéstelinek ítélt események sorozatát rekonstruálja a szerző.¹⁶

Veresmarti Mihály – névhasználati kérdések egy kevés életrajzzal

Az, hogy Veresmarti vagy Vörösmarti Mihályról beszéljünk-e, a szakirodalomban régóta vitatott kérdés, hiszen nevét már a szerző életében következtetlenül használták. A *Megtérése* *Históriája* első kiadója, egyben a szerző életrajzával először foglalkozó katolikus főpap, Ipolyi

⁹ Vagy pusztán a túlélésért, ahogy ezt egy Shinn által idézett John Heywood epugramma jelzi számunkra: „Halfe turne or whole turne, where turners be turning / Turnying keepes turners from hangyng and burning.” Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo., 3

¹² Uo. „The act of writing about conversion is ostensibly designed in some way to fix, or stabilise, a religious turn and prevent it from being perceived as a presage to further movement, but this is a difficult effect to achieve.”

¹³ Uo., 3–4.

¹⁴ Uo., 5.

¹⁵ Baricz Ágnes: *A konverzióelbeszélés mint élettörténet Veresmarti Mihály Megtérése históriájában*, 224.

¹⁶ Uo., 225.

Arnold az előbbi névváltozatot használta 1875-ben.¹⁷ Egy lábjegyzetben utal csupán arra, hogy a nevét egyes levelekben Veoreosmartiként írják, de kéziratai és kiadott munkái nyomán ő nem így hivatkozik rá.¹⁸ Pár évvel később, 1891-ben Jakab Elek a *Magyar Könyvszemle* oldalain vet ellen ennek az elgondolásnak, rámutatva, hogy az általa talált eredeti kéziratban maga a szerző kétszer is Vörösmartiként írta le nevét.¹⁹

Megfigyelése viszont, úgy tűnik, a szakirodalomban sokáig háttérbe szorult. A kora újkori íróra a 20. század során többek között Bán Imre és Bitskey István, hasonlóan a legtöbb irodalomtörténészhez, Veresmartiként hivatkozott, anélkül, hogy kétség merült volna fel bennük a névváltozat pontosságát illetően. A probléma Jakab után a *Megtérése Históriaja* 1992-es kritikai kiadásának Jankovics József által írt kísérő tanulmányában merül fel újra.²⁰ Jankovics azért választja a Vörösmarti alakot, hogy ezzel, Jakab javaslatát követve, eleget tegyen „az autográf szerzői kézirat igényének”.²¹ Az életművel a 2000-es évek elején foglalkozó Baricz Ágnes viszont ismét a másik állásponthoz csatlakozik, ezt pedig azzal indokolja, hogy kortársai is ezen a Veresmarti néven emlegették őt.²² Dolgozatomban én is ezt a változatot fogom használni, csatlakozva Baricz érveléséhez, illetve figyelembe véve azt, hogy a laikus olvasó számára a Vörösmarti alak elég könnyen összetéveszthetővé teszi szerzőnket a sokak által ismertebb Vörösmarty Mihály 19. századi költőnkkel.

A következőkben a szerző életrajzának rövid ismertetésére kerül majd sor, ennek célja, hogy rávilágítsak azokra a tényezőkre, amelyeken keresztül megérthetőbbé válik Veresmarti alakja, útkeresése, felekezete iránti elkötelezettsége, illetve választott felekezetén belül vállalt szerepe.

¹⁷ Ipolyi Arnold: *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Korrajz a hitújítás idejéből*. Szent István Társulat, Budapest, 1875.

¹⁸ Uo., 1.

¹⁹ Jakab Elek: Veresmarti Mihály kitérési öngazolásának eredeti kéziratáról. *Magyar Könyvszemle*, 1891, 16/III–IV. 199–219.

²⁰ Jankovics József: Vörösmarti Mihály és Megtérése históriája. In: *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*. S.a.r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992. 269–282.

²¹ Uo., 281

²² Baricz Ágnes: Veresmarti Mihály és hitvitái. In: Heltai János, Tasi Réka (szerk.): *„Tenger az igaz hirül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne”. Tanulmányok a XVI–XIX. századi hitvitáinkról*. Miskolci Egyetem BTK, Miskolc, 2005. 85.

Veresmarti Mihály 1572-ben született, Baranya vármegyei református papi családból származott.²³ Iskoláit Tolnában és Debrecenben végezte, már diákkorában erős érzelmek kötötték a vallásossághoz, majd az egyház szolgálatába lépett.²⁴ Cegléden és Kecskeméten iskolamesterként tevékenykedett,²⁵ majd prédikátor lett Nagykőrösben.²⁶ Életében 1599-ben következett be egy olyan fordulat, amely aztán meghatározóvá vált további működése, útkeresése szempontjából. Ekkor a tatár hadak dúlása elől hívei egy csoportjával menekülni kényszerült, és a nyitrai Ürménybe került, Felső-Magyarországon folytatva munkáját.²⁷

Heves katolikusellenessége itt is több beszédében, prédikációjában megnyilvánult, ami ahhoz vezetett, hogy Forgách Ferenc, akkori nyitrai püspök, később esztergomi érsek, a nyitrai vár börtönébe vetette 1604-ben, ahol régóta benne élő kétségei felekezetével kapcsolatban a nyitrai kanonokkal, Keresztesi Mátéval való beszélgetések, illetve Bellarmino olvasása által felerősödtek.²⁸ Miután Bocskai István csapatai kéthónapnyi raboskodás után kiszabadították, egy ideig még folytatta prédikátori tevékenységét Komjátiban,²⁹ de felesége halála után felhagyott hivatásával, és vizsgálni kezdte, melyik az igaz felekezet.³⁰ Útkeresése több éves vitázáshoz vezetett saját felekezetével, míg aztán 1610-ben, augusztus 15-én, azaz nagyboldogasszony napján katolizált.³¹

Választott felekezetén belül is folytatta a lelkipásztori munkát, és Pázmány Péter párfogásának is köszönhetően sikeres pályát futott be. Plébános volt Vágsellyén, később kanonok Pozsonyban, majd a bátai apát címét is megkapta.³² Konverziója után kezdett komolyabban foglalkozni az írással, több kötete is megjelent leginkább a katolikus hit védelmezése, illetve önmaga igazolása érdekében. Ezek mellett legfontosabbnak ítélt munkája, amely megtérésének folyamatát részletesen bemutatja, kéziratban maradt fenn, egészen a 19. század végéig, amíg Ipolyi

²³ Bán Imre: Veresmarti Mihály. In: *A magyar irodalom története. II. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig.* Szerk: Klaniczay Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 139.

²⁴ Uo.

²⁵ *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája.* S.a.r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992. 20.

²⁶ Bán Imre: *i. m.*, 139.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.; *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája.* 22.

²⁹ Bán Imre: *i. m.*, 139.

³⁰ *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája.* 39.

³¹ Bán Imre: *i. m.*, 139.; Jankovics József: *i. m.*, 269.

³² Bán Imre: *i. m.*, 139.

Arnold először megjelentette.³³ A mű kritikai kiadására pedig 1992-ben került sor, Jankovics József és Nyerges Judit gondozásában.³⁴

Tanácskozás

Veresmarti Mihály megtérése után először megjelent munkája az 1611-es *Tanacskozás mellyiket kellyen az különböző vallások közzül választani*³⁵ című Lessius-fordítás,³⁶ ami később több kiadást is megért.³⁷ Bár a *Tanacskozás* fordítás, átdolgozás, nem a szó szoros értelmében vett eredeti munkája, a mű paratextusait érdemes közelebbről megvizsgálnunk, hiszen ezen dolgozat szempontjából a korpusz fontos részét képezik.

A legelső két kiadás ajánlása Homonnai Drugeth György főispánnak szól, a harmadik kiadásé viszont már gróf Batthyányi Ádámnak.³⁸ Hogy mi a közös a két címzettben? Az, hogy mindketten katolizáltak, és konverziójuk beleilleszkedik a századforduló főúri áttéréseinek sorába. Köztudott, hogy a trienti zsinat után, ahogy erre Borbély Zoltán Homonnai Drugethek-ről szóló doktori értekezése is rámutat, „a katolikus egyház elsősorban az uralkodói udvarokba koncentrált erőit”,³⁹ és célja az arisztokrácia visszanyerése volt. Veresmarti esetében pedig az akár Pázmány tanácsára történő⁴⁰ címzettválasztás igencsak szerencsés, hiszen amellet, hogy befolyásos pozícióban lévő urak védelmébe ajánlja munkáját, egyúttal a magáéhoz hasonló konvertita életutakat mutat fel olvasói előtt.

Ebben a dolgozatban csak az előbbi, Homonnai Drugeth Györgyöt megszólító ajánlólevéllel, és az abban elmesélt konverziótörténettel van lehetőségünk foglalkozni. A kötelező címzési formula után, az *Intő s tanító levél* Pázmányhoz intézett paratextusához hasonlóan a szerző itt is metaforával kezd, amely hamar allegóriává tágul. A tengeri viharban való hanykolódás képe

³³ Veresmarti Mihály munkái, 1-2.; kiad. Ipolyi Arnold; Szent István-társulat, Bp., 1875–1878 (Régi magyar egyházi írók)

³⁴ Veresmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája. S.a.r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992.

³⁵ Veresmarti Mihály: *Tanacskozás, mellyiket kellyen az különböző vallások közzül választani*. Pozsony, 1611. RMNY 1025.

³⁶ Leonardus Lessius (1554–1623): flamand jezsuita szerzetes, teológus, morálfilozófus, Több elismert kötete jelent meg, például a *De justitia et jure* vagy a *De perfectionibus moribusque divinis*.

³⁷ Baricz Ágnes: *Tanácskozás és környéke: Veresmarti Mihály fordításairól és vitáiról*, 137. A kiadásokról: RMNY 1042, 1850.

³⁸ Uo., 139.

³⁹ Borbély Zoltán: *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben*. Doktori értekezés. Eszterházy Károly Főiskola, BTK, Eger, 2015. 127.

⁴⁰ Baricz Ágnes: *A konverzióelbeszélés mint élettörténet Veresmarti Mihály Megtérése históriájában*, 227.

lesz az, ami érzékelteti a lelkiismeretében vallási kételyekkel küzdő ember érzéseinek intenzitását. Azt mondja, az képes megérteni ezt a fajta kétségbeesett, kereső, bizonyosságra vágyó állapotot, aki tapasztalt már hasonlót: „Azonképpen, csak az tudja, miképpen legyen az meg búsult és felháborodott lelki ismeretnek, az sok vissza vonyó, s egy mással szemben hadakozó vallások szelei között nyughatatlan szorongatása, az ki meg kostolta.”⁴¹ A vihart az ember belső világában pedig az okozhatja, ha az igazságot és üdvösséget keresve felismeri, milyen sok különböző vélekedés próbál választ adni kérdéseire. Ilyen szempontból a reflexióra és az önálló gondolkodásra való képesség az, ami megkülönbözteti a viharba keveredett attól, aki „minden vizsgálás és tanácskozás nélkül”⁴² elfogadja, amit felekezete állít.

Személyes történetét az allegória felvázolása után bontakoztatja ki: „Eveztem én is ezekkel egy hajóban sok ideig; és mayd ugyan lehetetlen dolognak alítottam, hogy az anyam tejéuel együtt szopot, és predikállással öntöztetett vallástúl valaha búcsút vennék; és ellene mondván tanításomnak, más hitet választanék”.⁴³ Leírása szerint az első kételyeket az a felismerés indította el benne, hogy rájött, nincs objektív érvrendszere hogy Luther és Kálvin bibliamagyarázata között az igazabbat ki tudja választani. Emellett a katolikusok ellen hamisan megfogalmazott vádak, a protestánsoknak az egyházatyák tanításához való válogatóshozzáállásukat, a felekezetek közötti polémiában való jól álcázott inkompetenciájukat és az első századok szentjeinek látszólagos „katolikusága” voltak azok a tényezők, amelyek Veresmarti kételyeit tovább növelték, és arra az elhatározásra indították, hogy saját vallásának tanítását a katolikusokéval összehasonlítsa.

Izgalmas sajátossága ennek a megtéréselbeszélésnek, hogy a szerző itt meg sem említi a nyitrai fogság hónapjait, és annak a hatását útkeresésében, hanem a kételyek felsorakoztatása után rögtön a prédikátorságról való lemondásról, az egyházatyák és a régi keresztény egyház írásainak vizsgálatáról számol be. Ezzel a vizsgálódással pedig, leírása szerint, éppen az ellenkezőjét éri el annak, amit eredetileg szándékozott: nem megerősödik saját kálvinista hitében, hanem a rómaikatolikus egyház igazsága tűnik fel előtte minden másnál egyértelműbben. „[M]itül jobban és serényben olvastam, és kerestem az Luther, és Calvinista vallásba az Igazságot: annyival inkább

⁴¹ Veresmarti Mihály: *Tanácskozás*, A2v–A2r.

⁴² Uo., A2r.

⁴³ Uo., A3v.

nem találhatám. Az Római Ecclesia hiti nyilván való igazságának fénye pedig, (mellyet mind az által hamisnak lenni kívánok vala,) még bé hűnyot szemeimetis veri vala”.⁴⁴

Hangsúlyosan kiemeli, ahogy azt a fenti példában is láttuk, az egész folyamatban az elválás nehézségét („szinte oly nehezen szakadok vala el az én elébbi vallásomtúl, mely nehezen válik el az lélek az testűl”⁴⁵), és az arra való törekvést, hogy minden eszközzel megpróbálja igazolni saját maga előtt a kálvinizmus igazságát. Ennek okán, ahogy élettörténetéből ismerjük, prédikátor társaihoz és feletteseihez fordul, kérdéseit pedig először levélben, majd pedig zsinatok alkalmával próbálja megválaszoltatni, de mint tudjuk, hittársai érveit elégtelennek érzi, és az ajánlólevélben a következőképpen értékeli őket: „nem erős varrás, hanem nyállal való ragasztás vala minden feleletek”.⁴⁶ Ez után a hosszú évekig tartó út után köt ki, mint mondja, a katolikus felekezet partján.

A kötet lefordításában és közreadásában beszámolója szerint az a tudat motiválja, hogy sok sorstársa hánykolódik még azokban a viharokban, amelyeket ő is átélt, épp ezért nekik szeretne szolgálni Lessius művével, „[m]elyben szép, rövid, és nyilván való okok vannak”⁴⁷ a római egyház igazságáról.

Azt, hogy miért éppen Homonnai Drugeth György a címzett, bár nem is ismeri őt a megírásakor, az ajánlólevél végén indokolja meg a szerző. Dicsérő és magasztaló formulák egész hadának felsorakoztatása után kifejezi vágyát, hogy ha a kötettel tetszését megnyeri, reménykedik a főúr támogatásában: „Mellyet ha N. jó kedvel fogad, és engemetis patrociniumjára méltatlanak nem ítél; nagyobb dolgokra, és hasznos fáradságokra fel indit Nagyságod.”⁴⁸

Baricz megállapítása szerint,⁴⁹ mivel Veresmartinak megtérése után ez volt a legelső munkája, amelynek fordításával már maga Pázmány bízta meg,⁵⁰ ezért a szerzőnek az ajánlólevélben végig érezhető szándéka az önigazolás, ezt pedig egy jól alkalmazható retorikai eszközzel, a személyes történet olvasó elé tárásával igyekezik elérni.⁵¹ Ezzel a kijelentéssel

⁴⁴ Uo., A5r–A6v.

⁴⁵ Uo., A6v.

⁴⁶ Uo., A7v.

⁴⁷ Uo., A8v.

⁴⁸ Uo., A8r.

⁴⁹ Baricz Ágnes: *Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai*, 14.

⁵⁰ Uo., 12.

⁵¹ Uo., 14.

egyeterthetünk, és épp ebből az elsőségből kifolyólag válik különösen izgalmassá a paratextus néhány jellegzetessége.

Egyrészt, amint már kiemelttem, ha például a *Megtérése históriájához*⁵² hasonlítjuk az itteni konverzióelbeszélést, nagyon fontos különbségként fog kitűnni, hogy a *Tanacskozásban* egyáltalán nem esik szó a katolikus egyház tagjaival való bármilyen konkrét interakcióról. A katolikusok csak mint általános *másik* jelennek meg itt, ennek a másik csoportnak válik ő is tagjává idővel, de ezt anélkül írja le, hogy neveket, személyeket kötne a konverzió folyamatához. Véleményem szerint ebben erős intenció van, amelynek legfőbb oka az lehet, hogy Veresmarti azáltal próbálja bizonyítani döntése megalapozottságát, helyességét, hogy önmagát mint reflexív, gondolkodó, önálló személyt állítja be, aki saját sorsa felől különösebb külső befolyás, nyomás nélkül, szabadon tud dönteni. Ebben a szabad döntésben nagy szerepet játszik az érzelmi és értelmi folyamatoknak a leírása: a kétely felébredése, a tájékozódás, kutatás lépései, a belső konfliktus a ragaszkodás és a lelkiismeret igazságérzete között mind olyan aspektusai az útnak, amelyek az olvasó nézőpontjából együttérzést válthatnak ki, és legitimitást adhatnak a meghozott döntésnek. Azt a kérdést is megvizsgálhatjuk itt, hogy vajon régi hittársai vagy új katolikus közössége számára szólhat ez az elbeszélés? Kit tud jobban meggyőzni vele? Talán az lehet a legjobb válasz, hogy mindkettő számára szól, és mindkettőt másként tudja meggyőzni, feltéve, ha az olvasó nyitott arra, hogy meggyőzzék. A protestánsokban talán kevésbé kelt gyanút az, ha nem látják a katolikus fél „kezét” a dologban, a katolikusokat pedig megerősíti egy olyan történet, amelyben ők mint az igazság birtokosai jelennek meg.

Másrészt, épp az előző gondolatmenetet folytatva érdekes ráeszmélnünk arra is, hogy hogyan változik az évek során az öngazolás eszköztára. Itt Pázmány nevét egyáltalán nem említi, annak ellenére, hogy ő bízta meg a feladattal, ráadásul már a hivatalos megtérése után rövid idővel (vagy esetleg már a konverzió előtt), amiből arra következtethetünk, hogy már ekkor közeli együttműködésben dolgozhattak. Aztán az évtizedek múlásával, ahogy Veresmarti egyre több egyházi címet birtokol, úgy tűnik, fontosabbá válik számára, hogy önmagát Pázmány tekintélyével igazolja, erre talán a legjobb példa az *Intő s tanító levél* későbbiekben tárgyalt ajánlólevele.

⁵² *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*. S. a. r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992. Természetesen ezekben a különbségekben szerepet játszik a két konverzióelbeszélés terjedelmi eltérése, mindazonáltal legalább ugyanilyen fontos tényezőnek látom a szerzői dispositio, illetve a megírás idejének és okának különbségeit a két mű között.

Emellett pedig szintén az időbeli távolságnak köszönhetően könnyebben elbeszélhetővé válik számára a katolikus papok, püspökök (mint Keresztesi Máté nyitrai kanonok és Forgách Ferenc) szerepe a megtérés folyamatában.

Intő s tanító levél

Veresmarti Mihály 1639-ben megjelent polemikus kötete⁵³ érdekes eleme az életműnek. A katolizálása után az egyházi pályán hamar előre haladó Veresmarti Bátán apáti címet kap. A dél-magyarországi település monostorát még 1093-ban alapították, a 15. századra pedig jelentős búcsújáró helyévé vált.⁵⁴ A törökök által jelentett veszély következtében azonban a település fokozatosan elveszítette lakóit, monostorába pedig egy 1539-es dúlás után a szerzetesek már nem tértek vissza.⁵⁵ Az apáti címet csak a 17. századtól kezdték újra adományozni a királyság területén élő papoknak,⁵⁶ de a hódoltság miatt a javadalmat a legtöbbszörüknek, köztük Veresmartinak sem volt alkalma meglátogatni. Apáti titulusa tehát pusztán jelképesnek tekinthető,⁵⁷ viszont ennek ellenére a címet 1627-től viselő⁵⁸ konvertita pap figyelemmel kíséri az apáti uradalom sorsát, és arról értesülve, hogy a bátaiak protestáns prédikátort fogadtak, levelet intéz hozzájuk, amelyben felsorakoztatja érveit a katolikus igazság mellett.⁵⁹

1. A Levél paratextusai és a konvertita lét témái

A szerző katolikussá válása utáni szerepértelmezésének és -vállalásának, önigazolásának és a Veresmarti-i konverzióelbeszélés néhány sajátosságának megértéséhez hasznos közelebről megfigyelnünk az *Intő s tanító levél* paratextusait. Ezekben, bár nem találunk explicit, terjedelmes megtéréstörténetet, mégis a téma maga hangsúlyos helyet követel magának, hiszen a szerzői dispositio szempontjából többszörösen is fontos saját múltjának felemlítése, tisztázása, igazolása, sőt, a saját példája alapján való oktatás. A továbbiakban tehát néhány olyan motívumról

⁵³ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél, melyben a régi keresztyén hitben a bátaiakat erősíti apáturok*. Pozsony, 1639. RMNY 1788.

⁵⁴ Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) 56. Budapest, 2006. 9.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo., 9–10.

⁵⁷ Ezt támasztja alá Molnár a bátai apátságról szóló könyvének következő megállapítása is: „A 17. században adományozott mintegy 90–100 középkori apátság és prépostság jelentős része csupán címében élt tovább...” Uo., 27.

⁵⁸ Molnár Antal: *Magyar hódoltság – horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2018. 163.

⁵⁹ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél*, 1.

és elbeszélői eljárásról ejtünk szót, amelyek segíthetnek árnyalni mind a korabeli olvasónak, mind nekünk, a konvertita papról alkotott képet.

A tévelygő közösség levél általi figyelmeztetése, jó útra terelése alapvetően bibliai toposz, páli gesztust elevenít fel. Talán emiatt is ragaszkodik hozzá, hogy a kibővítve közzétett írás, bár terjedelmileg jóval hosszabb lesz, mégis megtartsa a levél megnevezést. „Apródonként való nevedéssel pedig, noha már ez annyira jutott, hogy öregséggel, levél mivoltot meg is haladott, mellyért azt, egy-általlyában, *Intés*-nek, 's *Tanítás*-nak nevezhettem volna: mindazáltal, hogy eredetire, vagy kezdetire jutató, 's tanító czimerét homlokán viselleye, a' melly nevet elsőbe nézi nagy méltán adtam vala, most is, hogy azon LEVÉL nevezettel tisztelkedgyék, azt akarom.”⁶⁰

A páli minta követése több szempontból is előnyös Veresmarti számára. A megtérés és azután következő közösségi szerepvállalás Veresmarti önértelmezésében nagyon hasonló lesz Páléhoz. A tévelygő hit elkötelezett, tudós követőjének életében történik valami (a látás elvesztése és csodás módon való visszanyerése, vagy a nyitrai fogságban való könyvek által segített megvilágosodás), ami elsőprő erővel az igazi vallás felé tereli az addig tévelygőt. Ha csak ennyiben merülne ki a hasonlóság, talán nem lenne olyan érdekes a kapcsolat a két történet, a két szerep között. De az életutakat tovább követve azt láthatjuk, mind Pál, mind Veresmarti esetében, hogy épp az előző életszakaszban elsajátított tudós, tanítói attitűd nagyon fontos marad, ha esetleg nem lesz még fontosabb is a megtérés után. Ez az a párhuzam, amely által Veresmarti biztos alapokra állíthatja megszólalói tekintélyét az *Intő s tanító levél*ben. Az, aki maga is tévelygett valaha, hitelesebben szól a jó útról letérő híveihez, hiszen nem csak az igaz tanítást ismeri jól, hanem az általa immár hamisnak ítélt dogmarendszert is.

Az ebből a szempontból történő szerepértelmezés megegyezik Baricz Ágnes megállapításaival az *Intő s tanító levél* elbeszélői, szerzői intencióiról. Ő 2005-ös tanulmányában azt a kérdést vizsgálja, hogy a nyomtatásban megjelent ajánlólevelei alapján milyen helyet, milyen szerepet szán magának a már áttért Veresmarti a katolikus egyházon belül.⁶¹ Az *Intő s tanító levél* paratextusának vizsgálata nyomán azt a következtetést vonja le, hogy a Pázmánynak címzett ajánlólevél amellet, hogy fontos funkciója van az iránta érzett hála kifejezésében, önmaga

⁶⁰ Uo., XXIV.

⁶¹ Baricz Ágnes: *Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai*, 11–34.

státuszának is a legjobb legitimáló eszköze lesz.⁶² Ugyanitt állapítja meg azt is Baricz, hogy az új identitás az aláírásaiban is kifejezésre jut, és hogy az elsősorban bátaiaknak szóló kötetben a szignó által kiemeli világi hatalmát is a meggyőzés érdekében.⁶³ „Jó akaro földes Uratok, Veresmarti Mihály, Bátai Apátur, Pasoni Canonok, etc.”⁶⁴ Végül pedig arra a következtetésre jut a korpusz vizsgálatának nyomán, hogy konverziója után Veresmarti elsősorban a tanító szerepét vállalta magára, illetve, hogy mindenkori érvelésére nagy hatással van ennek a felekezeti identitásváltásnak a ténye, hiszen önigazoló, esetenként védekező pozícióba kerül miatta.⁶⁵ Ebből a két szempontból pedig, ahogy fentebb már szó volt róla, a páli analógia alkalmazása saját életére igencsak gyümölcsöző.

Az *Intő s tanító levél* ajánlása tehát Pázmányhoz szól, akinek jelentőségét Veresmarti életében jól ismerjük. Itt a majorkodás, azaz a gazdálkodás metaforája világítja meg találóan a mester érdemeit, aki amellet, hogy a megszólításban jelzett hivatalos rangjaival, címeivel büszkélkedhet, olyan, mint egy jó kertész. A majorkodás dicséretének néhány oldalon keresztül tartó taglalása után megtudjuk, hogy a metafora alapja a Római levél 11. fejezete, amelyben, Veresmarti szavai szerint „Sz. Pál Apostol, a’ Pogányságnak, az Isten népe-közzé bévételét, szelid olaj-fába-való óltásnak nevezi.”⁶⁶ Természetesen nem nehéz kitalálnunk, hogy ez miért aktuális a szerző és Pázmány esetében: „mostan-is, az eretnekségekből, az Atyaszentegyháznak keblébe meg-térítetteteket, óltványoknak; és azok óltoványinak, a’ kiknek munkájok-, ’s bajlódások-által Isten-után, a’ Keresztyén Hit igasságának szelid ága, azok sziveinek vad-fájába óltatik, nem illetlenül mondgyuk.” Veresmarti tehát itt úgy határozza meg magát, mint Pázmány oltványa, önmaga legitimizálását egy metafora segítségével által viszi véghez. A jó fába való beoltás szimbolikus folyamata nem ér még véget pusztán a megtéréssel, allegóriává tágu, hiszen Pázmány, mint tapasztalt kertész, gondját viseli Veresmartinak, az új oltványnak, aki szerénységtoposszal élve az összes oltványok közül magát a legkisebbnek mondja,⁶⁷ akit ő 1610 után fokozatosan kísér az egyházi pályán, és „abban érdeme-fölött, tisztekre-is”⁶⁸ viszi.

⁶² Uo., 16.

⁶³ Uo., 23.

⁶⁴ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél*, 198.

⁶⁵ Baricz: *Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai*, 32.

⁶⁶ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél*, IX.

⁶⁷ Uo., XIII.

⁶⁸ Uo., XV.

Egy másik fontos kérdés, amelyre az ajánlólevél soraiban Veresmarti kitér, a konverzió leírásának, hirdetésének okával foglalkozik. Baricz egy tanulmánya szerint Veresmarti viszonylag rendhagyó polemikus: van, hogy azt látjuk, áthágja a vita alapvető szabályait, máskor pedig egyszerűen, látszólag minden indoklás nélkül, kiszáll a polémiából.⁶⁹ Megfigyeli, hogy amíg a legtöbb (személyével vagy érvelésével kapcsolatos) vádra nem reagál műveiben, addig az olyanokra, amelyek őt pribéknek, hitétől elszakadtnak tüntetik fel, képesek írásra sarkallni.⁷⁰

Ez a kérdéskör az *Intő s tanító levél* említett paratextusában többek között a konverzió hirdetésének okával foglalkozó gondolatmenetben tematizálódik. Veresmarti itt is hasonló megoldásokat alkalmaz önmaga igazolására, mint azt az eddigiek során láthattuk. Azt állítja, nem is beszélne a témáról, ha ne lenne két fontos oka rá: „Melyről-valo szómat örömet el-kerülném, a' háládatosság-is erre ha nem vinne, a' Szenteknek-is példája ha nem segéte.”⁷¹ Máté és Pál példáját emeli ki itt a szerző, mint olyan megtérőket, akik aztán múltjukat felvállalva tettek tanúságot új hitük mellett. Az emberben előidézett gyökeres változás, a megtérés érdeme érvelése szerint az Istené, úgyhogy természetes az is, hogy ő Istennek a dicsőségére beszéljen a maga pálfordulásáról. A háládatosság erénye a munka Pázmánynak való ajánlásában nyilvánul meg, amelyet nem kevés szerénységtoposszal ellátva vezet fel a szerző. „És ezzel a' Nagod-eleibe meneteltül, annak kichinsége, 's a' szőlőből vithöz nem egybe-hasonlíthato-vólta, noha irtóztat: mindazáltal, a' mint az rettent, mások sokkal hathatóbban bátorítanak. Mert, bár ez más-féle ajándék vólta-is, de megis bátorít a' Nagod kegyelmessége (...).”⁷²

Az ajánlást a kötetben a „keresztyén olvasónak” címzett, az írás alkalmatosságáról szóló szövegrész követi.⁷³ Ebben megjelöli a levél megírásának, majd a kötetté való kibővítésének okait, körülményeit. A Bátáról érkező hírek, miszerint a község kálvinista prédikátort fogadott magának, arra készítetik, hogy mint földesúr és lelki vezető, figyelmeztesse, néhány tanáccsal, érvel próbálja meggyőzni tévelygő híveit. Az *utilitas* elvét követve dolgozik, a paratextusban megfogalmazottak szerint végig az lebeg a szeme előtt, hogy olvasói számára minél hasznosabb anyagot szolgáltatson. „Mellyet halván, pennámat, a' vagy író tollamat ragadám; és [...] Ősök hitiben megmaradásokra, 's az új Vallásoktól távúl járásokra intésem-után, azonra szolgáló egy-nehány

⁶⁹ Baricz Ágnes: *Veresmarti Mihály és hitvitái*, 85–92.

⁷⁰ Uo., 88–89.

⁷¹ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél*, X.

⁷² Uo., XVII–XVIII.

⁷³ Uo., XXII–XXV.

tanúságot-is írek nékiek, parasztfőhöz-valókat...”⁷⁴ „Negyven-hatra [tanúságra] töltém végre; mellyek között osztán esének deákosoknak, sőt együgyű Plébánosoknak szolgálhatók-is.”⁷⁵ A kézirat nyomtatásban való kiadásának szükségességét azzal indokolja, hogy magyar nyelven nincs ilyen jellegű összefoglaló munka még, amely az egyszerű emberek épülésére szolgálhatna.

A jegyzetek elhelyezésének módjáról is szót ejt, hiszen azzal szintén az utilitas elvét helyezi előtérbe, Veresmarti ugyanis nem akarja terhelni a főszöveget, de az auktoritásoktól származó hitelességet és tekintélyt meg akarja őrizni a *Levél*ben. Az elokvencia minőségével kapcsolatban, talán itt is kissé szerénykedve, azt mondja: „Szóllásomat pedig ebbé az egy-ügyű kösségnek szava jarasához formáltam, a’kinek képében disputálódtam. Fül gyönyörködtető ékes beszédet azért itt attúl senki ne várjon, a’kinek minden esze kedve chak a’ használásra vagyon.”⁷⁶ Ezekre a jellegzetességekre hívja fel tehát potenciális olvasói figyelmét ebben a paratextusban, és az említett példák alapján láthatjuk, hogy legfőbb törekvése valóban az utilitas elérése volt.

2. A 42. tanúság és az „ésszel, ’s okossan-való meg-térés”⁷⁷

A *Levél* tanúságai, ahogy erről Molnár Antal beszámol, megszólítottjaik szerint két nagyobb csoportra oszthatóak. Az eredeti címzettekhez, a bátai jobbágyokhoz az első 12 és az utolsó 2 tanúság szól.⁷⁸ Ezek szerkezetüket tekintve is sajátosak, hiszen rövidebbek, lényegre törőbbek, ezzel szemben viszont a középső 32 egység, amelyek plébánosoknak és tanítóknak íródtak, Molnár megfigyelései szerint terjengősek és tele vannak önisméltéssel.⁷⁹ A tanultabb rétegnek címzett tanúságok közül a 42.⁸⁰ az, amely Veresmarti katolizálását konkrétan tematizálja, és az itt megfogalmazott megtéréstörténetre is érvényes a bonyolultság és az ismételtes minősítése.

A tanúság alcíme sokatmondó: „Tévelygésből meg-tért, a’ *Catholicus* Hitre észszel, ’s okossan megtérésre, tanuságúl a’ maga példáját adgya”.⁸¹ Veresmarti ebben a fejezetben 21 változó terjedelmű alrészben tárgyalja mondanivalóját. Gondolatmenete abból az elképzelésből

⁷⁴ Uo., XXII.

⁷⁵ Uo., XXIII.

⁷⁶ Uo., XXIV.

⁷⁷ Uo., 257.

⁷⁸ Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*, 79.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél*, 234–257.

⁸¹ Uo., 234. Kiemelés a szerzőtől.

indul ki, miszerint a kora újkori ember képes megvizsgálni a különböző felekezetek tanítását, és kiválasztani azok közül az igaz egyházat. A választás fokmérője az adott tanítások Bibliához való hűsége. A szerző rávilágít ennek az elgondolásnak néhány gyengeségére. Azt próbálja bizonyítani, hogy aki magát ebben a disputában bírónak teszi, annak hatalmas ismeretanyaggal szükséges rendelkeznie a különböző vallási felekezetek tanítását és a Szentírás összes könyveit illetően. Alapos vizsgálatot kell végeznie, amely minden kétséget kizár a választott felekezet abszolút igazsága felől, hiszen a „keresztyén hitnek igassága bizontalansággal egybe nem férhet”.⁸² Ehhez pedig az is elengedhetetlen, hogy a döntéshozó személy maga is csatatkozhatatlan legyen. A felsoroltakból pedig egyértelműen kitűnik, hogy az igaz felekezet választásában való személyes döntéshozás tulajdonképpen nem valósulhat meg maradéktalanul: „nagy, és veszedelmes fel-fuvalkodás-nélkül, azt temagad-felől tarthatod-e, hogy tudgy eleitül-fogva minden vallásokat; tudgyad azok tanításinak fundamentomit, erősségit, ellenek-mondóknak hamissításit?”⁸³

Veresmarti alternatív megoldást javasol olvasói számára, olyant, amely által bizonyos mértékig megmarad az önálló döntéshozói joguk, de mégsem kell olyan kérdésre választ adniuk, amelynek felelőssége, komplexitása meghaladja képességeiket. Azt mondja, Augustinus példája alapján, hogy más kiindulópontból kell kezdeni a vizsgálatot. Az egyházatya „chak annak ment végére; ésszel, ’s okossan, melly gyülekezettül kellyen hinni, hogy vagyon Istennek e’ világon Sz. Könyve; és az, melly Könyv légyen; magyarázattya, vagy annak igaz értelme michoda légyen: ’s ezzel meg-elégedett”.⁸⁴ Vagyis a kérdést megfordítja, és azt állítja, az ember számára elég, ha az igaz felekezetnek hisz, mivel az igaz tanítás meghatározása alapvetően nem a személynek, hanem az „egész keresztyén gyülekezetnek engedtetett”.⁸⁵ Itt tehát tulajdonképpen az apostoli szukcesszió jelentőségét hangsúlyozza, az egyén szubjektív ítélőképessége fölé helyezi a történeti korszakokon átívelő közösség objektív ítéletét, tanítását.

A gondolatmenetnek ezen a pontján kerül előtérbe Veresmarti személyes tapasztalata, itt beszéli el, miért gondolja úgy, hogy ő „eszesen” járt el. A megtérésleírás szerint a saját felekezetét illető kételyek abból indultak ki, hogy felismerte, „’s keresztyénségben-lévú gyülekezetek-között, chak egyedül a’ *Római* Anyaszentegyház az, melly elébbeni keresztyénségtül úgy soha nem

⁸² Uo., 236.

⁸³ Uo., 237.

⁸⁴ Uo., 238.

⁸⁵ Uo., 239.

szakadott-el, hogy meg-mondhatnák, azt kichoda, mikor, hol, kiktől, miben etc. szaksztotta-el”.⁸⁶ Ebből pedig az következik számára, hogy szükségszerűen a szakadás nélküli keresztény felekezetnek kell hordoznia az igaz tanítást. Ilyenformán az embernek lehet hiányos a tudása a Szentírással vagy a dogmákkal kapcsolatban, ahogy ezt Veresmarti be is ismeri magáról,⁸⁷ amíg bizonyos, hogy az legősbibb felekezetnek a tagja, addig nem kell aggódnia az üdvössége miatt, ez pedig megnyugtató lehetett egy átlagos 17. századi hívő számára, akinek az ilyen dolgokról való tudáshoz csak korlátozott volt a hozzáférése.

Ennek az érvnek a megdönthetetlenségében bízva próbálja meg az ellenkező oldalon állókat meggyőzni még jó néhány oldalon keresztül Veresmarti ebben a fejezetben. A személyes történet rövid elbeszélését több alkalommal megszakítja a polemizáló hang, sőt, azt is mondhatnánk, ez a hang jellemzi a konverziótörténet elbeszélésének választott módját is. Annak az élménynek a leírása például, amikor (még protestánsként) először látott katolikus misét, szintén vitázó-tanító jellegű lesz. Itt Veresmarti saját belső konfliktusát mutatja be a rituális különbségek miatti irtózástól a felismerésig, miszerint „lehetetlen, hogy ebbe a’ seregben, hit, és isteni tiszteletben, ’s szolgálatban chak egy vétkes dolog-is lehessen”,⁸⁸ ezt pedig ugyanaz az ősiség-érv támasztja alá benne, ami a katolicizmus más tanításait, gyakorlatait illetően is meggyőzte.

Más kérdéses tételekkel kapcsolatban az ad választ, hogy könyveket szerez be, és azok alapján jár utána bizonyos kérdéseknek. Ezekből többek között azt a következtetést vonja le, hogy sok, a katolikusokat ért vád tulajdonképpen rágalom a protestánsok részéről, és elmarasztalja őket. Úgy gondolja, a protestánsok azzal védhetik magukat, hogy szabad hazudniuk, ha ezzel jót akarnak felebarátjuknak, azaz, ha ezáltal akarják az igaz hitre terelni, vagy abban megtartani. Több szempontból is problémás számára ez a magyarázat, és Augustinus-idézettel cáfolja őket, hangsúlyozva, hogy „valamelly vallás ügyének óltalmazásában, tétovázásnak, chalárdkodásnak, patvarkodásnak, ’s hazugságnak (mint ördögi mesterségeknek) segítsége-nélkül szűkölködik, eb az, ’s nem keresztyén hit.”⁸⁹

⁸⁶ Uo., 241.

⁸⁷ Uo., 241–242.

⁸⁸ Uo., 249.

⁸⁹ Uo., 256.

Ahogy már a tanúság címében is utált rá, Veresmarti a megtérését „ésszel, ’s okossan-való meg-térésnek”⁹⁰ látja amiatt a kérdésfelvetés miatt, amelyet megvalósíthatóbb alternatívaként ajánl a fejezet elején. A lezárásban is a kettő közötti különbséget hangsúlyozza, ismét csak érvelve és hitet téve az apostoli időre visszavezethető, intézményes, a tanítás teljességét birtokló egyház gondolata mellett.

Ez a megtérésselbeszélés célja és kontextusa miatt talán az egyik leginkább polemizáló konverzió narratívái közül. Az életútból csak néhány mozzanatot villant fel, amelyek nincsenek konkrét időhöz, térhez kötve. A komplex, többszereplős folyamat leegyszerűsödik, csak egyetlen érv lesz hangsúlyos. Éppen ezért a hosszú, terjengős elbeszélés sok helyen ütközik ismétlésbe, ami az üzenet hangsúlyozása szempontjából valószínűleg fontos volt a szerző számára, a befogadó felől viszont ott van annak a veszélye, hogy a szöveg monotonná, irodalmi szempontból sokkal kevésbé élvezhetővé válik. Talán épp erre utal Molnár is, amikor arról beszél, hogy a formális logikai képzésben tanulmányi éve alatt nem részesült Veresmarti elbeszélőként a *Levélben* sok helyen zavaros, csapongó és önmagát ismétlő.⁹¹ Ennek ellenére viszont a 42. tanúság konverzió narrációja fontos adalék annak felismeréséhez, milyen sokféleképpen, hányfajta különféle funkciónak megfelelően tudta Veresmarti elbeszélni megtérésének folyamatát.

Összegzés

Dolgozatom során két nagyon eltérő kötetet vizsgálva próbáltam meg láttatni, hogyan beszél el Veresmarti Mihály röviden „megtérése történetét” – vagy talán inkább történeteit. Az *Intő s tanító levél* és a *Tanacskozás* jó példái annak, milyen sokrétűen fel lehet használni a konverziót, konvertita létet az irodalmi terepen.

Talán az egyik legnagyobb különbség, amit a két elbeszélés között láthatunk, az a személyes útkereséshez, az igaz vallás kutatásához való viszonyban található. A közvetlenül az 1610-es konverzió után megjelenő *Tanacskozás* ajánlólevelében a megtérésben nagyon fontos szerep jut az önálló, önreflexív kérdésfelvetésnek, válaszkérésnek és a látszólag külső befolyás nélkül meghozott döntésnek. Az igazság keresésében itt nincsenek elkülönített kategóriák, a szöveg azt az elgondolást igyekszik igazolni, hogy az egyén képes felébredt kételyeinek való utánajárással megtalálni a helyes utat. Az *Intő s tanító levél* 42. tanúságában viszont kissé másként

⁹⁰ Uo., 257.

⁹¹ Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*, 79.

esnek a hangsúlyok a megtérés folyamatában. Itt sokkal fontosabb lesz az egyházhoz mint intézményhez és mint generációkon, századokon átívelő közösséghez való viszony. Elég tudni, melyik az előzetes szakadástól mentes felekezet, a kisebb hittételek ismerete mellőzhető, egészen addig, amíg a személy a teljes igazságot birtokló közösségnek a része.

Bár ez a két megközelítés látszólag ellentétes, mégis észre kell vennünk, hogy egyazon életszakasz elbeszélésének két különböző vetületéről van szó. Veresmarti pusztán annyit tesz a két szövegben, hogy a céljainak leginkább megfelelő megközelítésmódot használja, de az alapvető tételek, amelyeket mindkét szövegben hangsúlyoz, ugyanazok: egy igaz keresztény felekezet van, amely az apostoloiktól származtatható, és ez nem más, mint a katolikus egyház; ha valaki már tagja ennek, törekedjen a benne való megmaradásra, ha viszont nem, ismerje fel minél hamarabb az igazságot, és térjen meg.

Ezek mellett sokfajta eljárást láthattunk még a szövegek olvasása során, amelyek a konverzióelbeszélést sajátos narratív megoldásokkal színesítik. A kimondott és ki nem mondott szerepekbe való helyezkedés (legyen az Pál, Augustinus vagy a tengeren hánykódó ember), a saját példa általi megindításra való kísérlet, az ajánlások címzésének logikája, a hangsúlyozás funkcióját ellátó önisméltések, a kapcsolati hálók előtérbe helyezése vagy elrejtése mind olyan technikák, amelyek a konvertita számára különböző helyzetekben, különböző célközönségek előtt lehetővé teszik a hiteles fellépést, és eloszlatják a gyanút, amelyet a megtérés kinetikus jellegű tulajdonságai szülhetnek. Ezáltal tudja Veresmarti személyes történetének elbeszélését mint jótékonykodó cselekedetet (act of charity)⁹² felajánlani olvasói számára.

⁹² Shinn, Abigail: *i. m.*, 3.

Bibliográfia

Primér szövegek:

Veresmarti Mihály: *Tanácskozás, mellyiket kellyen az különböző vallások közzül választani.*

Pozsony, 1611. RMNy szám

Veresmarti Mihály: *Intő s tanító levél, melyben a régi keresztyén hitben a bátaiakat erőssíti apáturok.* Pozsony, 1639. RMNy szám

Veresmarti Mihály munkái, 1-2.; kiad. Ipolyi Arnold; Szent István-társulat, Bp., 1875–1878 (Régi magyar egyházi írók)

Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája. S. a. r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992.

Szakirodalom:

Bán Imre: Veresmarti Mihály. In: *A magyar irodalom története. II. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig.* Szerk: Klaniczay Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 139–140.

Baricz Ágnes: Tanácskozás és környéke: Veresmarti Mihály fordításairól és vitáiról. In: Gábor Csilla (szerk.): *Devóciók, történelmek, indentitások.* Scientia, Kolozsvár, 2004. 137–161.

Baricz Ágnes: Veresmarti Mihály (maga) ajánlásai. In: Gábor Csilla (szerk.): *A történetmondás rétegei a kora újkorban.* Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005. 11–34.

Baricz Ágnes: Veresmarti Mihály és hitvitái. In: Heltai János, Tasi Réka (szerk.): *“Tenger...”*. *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról.* Miskolci Egyetem BTK, Miskolc, 2005. 85–92.

Baricz Ágnes: A konverzióelbeszélés mint élettörténet Veresmarti Mihály Megtérése históriájában. In: Balázs Mihály, Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban. A Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai. 2006. május 24–27., Kolozsvár.* Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2007. 223–231.

Borbély Zoltán: *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben.* Doktori értekezés. Eszterházy Károly Főiskola, BTK, Eger, 2015.

Ipolyi Arnold: *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Korrajz a hitújítás idejéből*. Szent István Társulat, Budapest, 1875.

Jakab Elek: Veresmarti Mihály kitérési önigazolásának eredeti kéziratáról. *Magyar Könyvszemle*, 1891, 16/III–IV. 199–219.

Jankovics József: Vörösmarti Mihály és Megtérése históriája. In: *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*. S.a.r.: Jankovics József, Nyerges Judit. Argumentum, Budapest, 1992. 269–282.

Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) 56. Budapest, 2006.

Molnár Antal: *Magyar hódoltság – horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2018.

Shinn, Abigail: *Conversion Narratives in Early Modern England. Tales of Turning*. Palgrave Macmillan, 2018.